

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2014» атты
IX халықаралық ғылыми конференциясы

IX Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2014»

The IX International Scientific Conference for
students and young scholars
«SCIENCE AND EDUCATION-2014»

2014 жыл 11 сәуір
11 апреля 2014 года
April 11, 2014

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2014»
атты ІХ Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
ІХ Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2014»**

**PROCEEDINGS
of the IX International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2014»**

2014 жыл 11 сәуір

Астана

УДК 001(063)
ББК 72
Ғ 96

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2014» атты студенттер мен жас ғалымдардың ІХ Халықаралық ғылыми конференциясы = ІХ Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2014» = The IX International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2014». – Астана: <http://www.enu.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2014. – 5831 стр. (қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-610-4

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001(063)
ББК 72

ISBN 978-9965-31-610-4

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2014

АЛАШ АРЫСТАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ МҮДДЕ ТҮРҒЫСЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТТЕРІ.

АЛТАЕВА ЖАДЫРА ТҮЙМЕБАЙҚЫЗЫ

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тарих магистрі, Астана қаласы

Алаш қозғалысының ең ұлы мақсаты-ұлттық тәуелсіз мемлекет құру идеясымен сабақтасып жатқанында еді. XX ғасырдың басында ұлттың теңдігі үшін қауымдасумен де теңдесумен де қаламмен де қарумен де күреске түскен Алаш қайраткерлерінің пәрменді еңбегі Алаш баласының есінен еш кетпек емес. Алаш зиялыларының қазақ даласында ұлттық идеяны негіздегені жөнінде Елбасы Н.Назарбаев өзінің «Тарих толқынында» кітабының «Алаш мұрасы және осы заман» атты тарауында: XXғасырдың басында ұлттық бірлікті нығайту идеясын алға таратқан рухани-зерделі игі жақсылар қазақтың ұлттық идеясын жасау міндетін өз мойнына алды.Олар қоғамның түрлі тарабынан шыққандар, әрі ең алдымен дәстүрлі дала аксүйектерінің өкілдері еді!!! «XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамында зиялы қауым қалыптасуының ұрпақтар эстафетасы сияқты сипаты болғанын атап айтқан абзал» деп көрсеткен болатын.[1, 3-4-б]«Бізге бүгін жалпы ұлттық деңгейде қорытындылап, жалпы ұлттық деңгейде игерілген,яғни ұлттық дүние таным мен ұстанымның ірге тасы міндетін атқара алатын тарих қажет. Ал Алаш қозғалысы сол дүниетанымдық тарихтың өзегі. Өйткені Алаш халқымызды бесігінде тербетіп, есейіп ат жалын тартып мінгенде бойына күш қуат және сенім берген ұлттық идея. Алаш-ұлттың өзін бөлінбес тұтас жер, яғни территория ретінде сезінуі. Алаш- ұлттың аспан асты жер үстінде өз орны бар ел ретінде өз еншісімен үлесін анықтау харекеті» деп жазады М.Қойгелдиев.[1, 4-б] Қуғын-сүргін жалыны сол тұстағы әрбір отбасын шарпыды, еңкейген қарттан еңбектеген балаға дейін сталиндік қызыл қырғынның азабын арқалауға, ел ішін жаппай жайлаған қайғы-қасірет пен үрейді жан-жүрегімен сезінуге мәжбүр етті. Осы тұрғыдан алғанда, қуғын-сүргін нәубетін жалпыұлттық, жалпыхалықтық деңгейде ашып көрсету, жан-жақты саралап, салмақтау аса қажет. Бізде Алаш зиялыларының қазақ ұлтын еңселі ел, іргелі мемлекет етіп қалыптастыру жолындағы қоғамдық қызметтері сан-алуан. Алаш қайраткерлері қазақ ұлтының өркениетті елдермен қатар дамуы үшін қазақ жерінде тұңғыш рет қағазға түскен қаулы-шешім негізінде бекітілген үкімет құрды. Мемлекетті басқару, қазақ елін дамытып-өркендету жөнінде жаңа дәуірге сай сауатты, жүйелі жоспар-бағдарлама жасады. Қазақ халқының тарихында мемлекетті басқару мен үкімет құрамын ресми бекітудің нақ осындай қағаз бетінде бір жүйеге түсіріліп, ретке келтірілген жоспар-бағдарламасы болды деп айту қиын. Яғни, Алаш қайраткерлері осыдан сексен-тоқсан жыл бұрын қазақ халқы толық тәуелсіздік алған жағдайда елді қалай басқарып, қайтіп дамыту керек, ішкі-сыртқы саясатты қандай жолмен жүргізген дұрыс, көрші мемлекеттермен қандай қарым-қатынаста болғанымыз абзал дегеннің бәрін нақты көрсетіп, белгілеп берген болатын.Мысалы:

Қаулылар:

I.Мемлекет билеу түрі.

II.Қазақ облыстарында автономия

III.Жер мәселесі

IV.Халық милициясы

V.Земство

VI.Оқу мәселесі

VII.Суд мәселесі

VIII.Дін мәселесі

IX.Әйел мәселесі

X.Учредительное собрание

сайлауына даярлану нәм қазақ обылысынан сайланатын депутаттар

XI.Шорай ислам

XII.Қазақ саяси партиясы

ХІІІ.Жетісу оқиғалары

ХІҮ.Федералистер съезіне һәм оқу комиссиясына өкіл жіберу деп келтірілген.

Алаш қозғалысы- бір жылдың немесе екі-үш жылдың жемісі емес,өзінің бастау көздерін 1917 жылдан әлдеқайда бұрын алатын ішкі эвалюцилық жолы бар дайындалған,пісіп – жетілген ұлы қозғалыс еді.Оны Алаш тарихын зерттеген зиалы қауым өкілдері айтып жүр.[4, 20-216] Алаш қозғалысының басталу кезеңі жөнінде әңгіме болғанда көбінесе,1905 жылы Қоянды жәрменкесінде дүниеге келген Қарқаралы құзырхаты айтылады. Біздің ойымызша да Алаш қозғалысының өріс алуы осы тұстан басталады.Оның саяси-тарихи себептері ретінде ең алдымен,осы тарихи кезеңде ұлт мәселесін көтере алатын,оны қалың бұқараға жеткізе алатын ұлттық зиялы қауымның қалыптаса бастағандығын айтамыз.[1, 8-96] Ұлт мүддесі жолында жанқияр ерлікпен күрескен Алаш зиялылары саяси қуғын-сүргінге ұшырады .Оларға қарсы ұйымдастырылған алғашқы сот процесі 1930 жылғы 4-сәуірде болып, ОГПУ-дың үкімімен 35 адамға әртүрлі жаза тағайындалды. Дәлірек тоқталсақ, А.Байтұрсынов бастаған 10 адам алғашында өлім жазасына кесіліп, бірақ кейін ол үкім он жылдық мерзімге жазалау лагерінде отырумен алмастырылды. 1932 жылы 28-ақпандағы екінші сот процесінің үкімімен Мұхамеджан Тынышбаев, Халел Досмұхамедов, Жаһанша Досмұхамедов бастаған Алаш қозғалысы басшыларының екінші тобы бес жылдық мерзімге Ресейдің Орталық қаратопырақты облысына (Қазіргі Воронеж облысы) жер аударылды. ОГПУ-дың осы екі үкімі құрбандарының тірі қалып, елге оралғандары 1937-1938 жылдары түгел дерлік «ұлтшыл» деген айыппен ату жазасы кесілді. Оларға негізінен «революцияға қарсы қызмет» дегенді білдіретін 58-бап бойынша айып тағылды.

Мысалы, 1927 жылғы республикалық ЦУНХУ-дің болжамы бойынша 1932 жылы Қазақстандағы ауыл халқының саны ғана 4.2 млн адам болуға тиіс еді. Ал 1933 жылдың ортасында жүргізген ресми санаққа қанша адам қосып жазуға тырысып бақса да, өлгендердің санын көзбояушы шенеуніктер қанша азайтқысы келмегенмен, ауылдық жерде тірі қалған адамдардың санын 1.5 млн-нан асыра алмады. Жоғарыда жасалған қылмыстың кесірінен есепші-зерттеушісімақтарымыз құрбан болғандардың саны 1.1-1.2 млн адам деп анықтаманы төмендетіп берді. Өкінішке орай, олар осы деректердің өзін бастапқыда жасырып келді де, кейіннен «темір сандыққа» салып тастады. Қазақстанда ашаршылықтан 2.5 млн адам өлді деген дерек шындыққа жанаспайды. Өйткені, бұл деректер зұлматтың беті ашылып, қателік зардаптарын тез арада түзету керек деген ақ ниет жеңген кезде жиналды.

1926 жылғы халық санағынан кейін құрбан болған адамдарының санын 1937 жылға дейін қалпына келтіре алмаған қазақстандық төрт ұлт туралы мынадай ресми деректер келтіруге болады. Мысалы, 1926-1937 жылдар аралығында қазақтар – 3,627,6 мыңнан 2,181,5 мыңға дейін, украиндар – 860,2 мыңнан 549,6 мыңға дейін, ұйғырлар – 63,4 мыңнан 33,4 мыңға дейін, өзбектер – 129,4 мыңнан 110,0 мыңға дейін кеміп кетті. Олар осы он жыл аралығында барлығы 1,816,2 мың адамын жоғалтқан екен. Диханбай қыстауында жатқан 2,5 мың арыстарымыздың кімдер екендігін, олардың есімдерінің қалай анықталғанын «Әділет» қоғамының төрағасы, академик Манаш Қозыбаевтың сөзінен білдік. Ол кісінің айтуынша, бұл жерде жерленген 2,5 мың адамның 499-ның есімдері анықталыпты. Ол тізімді Ресей қауіпсіздік комитетінің қызметкерлері табыс етіпті. Жоғарыда біз сөз еткен қазақтың маңдай алды азаматтарының есімдері де сол тізімде аталған. Ресейліктер табыс еткен құжат бойынша 499 боздақ, не бары 14 күнде атылып, осы жерге құпия түрде көмілген. Озыр саясат құрбандары болған ерлеріне қай жерден топырақ бұйырғанын біле алмай, ах ұрып, аңсаумен жүрген асыл жарларың, ұл-қыздарың,тағдыры ерекше тәлкекке түскендердің үлкен бір тобы – балалар, «НКВД балалары». Сталинизм тепкісінен тентіреген сәбилердің тағдыры. Тұрар Рысқұловтың жасы 16-дан жаңа асқан жалғыз ұлы Ескендір Рысқұлов Мурманск лагеріне жөнелтіліп, қабырғасы қатпаған жігіттің сол жерде опат болуы, екі қызы Сәуле мен Розаның еліміздегі әртүрлі балалар үйіне өткізген жанкешті қиын өмірінен біз не білеміз? Сәкен Сейфуллиннің жалғыз ұлы Аян поездағы ыстық-суыққа төзбей, тұлпардың соңғы тұяғы жол үстінде үзіліп кетті.

«Алжир» тұтқыны Мәриям Есенгельдинаның екі жастағы жалғыз ұлын НКВД қызметкерлері қолынан тартып алып, Саратовтағы балалар үйіне жіберіп, нәресте сонда шетінепті... Қатыгездіктің нағыз шығанға шығуы осы болса керек. Илияс Жансүгіровтың ұлы Болаттың өмірінің сақталуы кісі таңданарлық. Қолынан тірідей алатын болған соң Фатима апай НКВД қызметкерлеріне «одан да, өз баламды өз қолыммен өлтірейін!» деп балға алып, сес көрсеткен! Анасының нағыз ерлігінің арқасында Болат Жансүгіров НКВД балаларының қатарына алынбады, бірақ жиырмамыншы съезге дейін «халық жауының баласы» болып келді... Сталиндік қанқұйлы заманның зұлматын оларға қарап отырып салмақтауға болады. Қазақ өзінің үлкен тарихи көзқарасы, тарихи дәстүрі, тарихи әдебиеті, тарихи ой жүйесі бар халық. Оны сақтаған дерек қабаттарын көтеру, және оны тек жариялау ғана емес, сол ішкі дерек топтамалары жеткізіп отырған тарихи фактілерді тәпсірлеу, мәселесі өзекті болып тұр. Қуғын-сүргінге ұшырағандардың үйінен тәркіленген дүниелері, әсіресе қолжазбалары қайда, не күйде екені белгісіз. Мысалы, Сәкен, Илияс, Бейімбеттердің үйінен «Мынадай нәрселер алдық» деген анықтама қағаздары да бар. Бірақ сол күйі қайтарылмаған. Халқымыз жүріп өткен ұзақ жолдың шежірелі күндеріне көз салсақ, тарих ата жадына тоқыған талай тағылымды істерді көрер едік. Қазақ тарихының осындай белесті асуларының бірі – Алаш қозғалысы.

Алаш қозғалысына одан туындаған Алаш партиясына, Алашорда үкіметіне баға бергенде біз мына мәселеге көңіл аударуымыз керек сияқты. Патшалық Ресейдің үш генерал губернаторлығын, қазақтың үш жүзіне бөлініп өмір сүріп жатқан алып даланың оқыған азаматтары ұлт тарихында тұңғыш рет тізе қосып бір жағадан бас бір жеңнен қол шығарып, туған жұртының азаттығы үшін саяси жолда бас біріктірді. Батысы Бөкей ордасынан шығысы Жайсанға дейінгі, солтүстігі Омбыдан оңтүстігі Ташкенге дейінгі аралықтағы ұлтын ерекше сүйетін, оған шын жаны ашитын қазақтар Алаш ұранының астынын табылды. [1, 6-76]

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Алаш» қозғалысы // Руханият орталығы, 2008
2. Алаш ақиықтары. Құрастырған Т. Жұртбай. Алматы: Алаш, 2006
3. Алаш қозғалысы. Движение Алаш. Құжаттар мен материалдар жинағы. Бас ред. М. Қойгелдиев. 3 том 1 кітап. Алматы: Ел шежіре, 2007
4. Құл-Мұхамед М. «Алаш» бағдарламасы: қианат пен ақиқат. Алматы: Ата-мұра 2000
5. Тұрғарова Г. Аталы жұрттың аты деп... («Қазақ» газеті туралы) // Саясат, 1998. №2. 78-81-б
6. Нұрпейісов К. Алаш һәм Алашорда. Алматы: Ататек 1995

УДК 93/99 (574)

ӨТКЕНДІ БІЛМЕЙ БОЛАШАҚТЫ БОЛЖАЙ АЛМАЙМЫЗ.

Асанова Ж.А.

jazik_asan@mail.ru

Қарағанды Мемлекеттік Медициналық Университеті.
Медициналық колледжінің оқытушысы.

Жұмыр басты пендеге ауа, су, күн қандай қажет болса, әркімнің және баршаның шыққан тегінен, табиғи қалпынан, салт-дәстүрінен, тілінен көз жазып қалмауы үшін төл тарихын білуі де соншалықты маңызды. Өткенінді білмеу өзгенің сойылын соғуға, өзіндікін өзектен тебуге, бөтеннің туының астына кіруге әкелетінін адамзат тәжірибесі мен тағылымы, оның ішінде кеңестік дәуірдегі қазақ халқының тағдыры әлденеше рет дәлелдеген аксиома болып табылады..